

Det gudlösa samhällets seger och fall

af Johan Sundeen

En västerländsk allmänhumanistisk kristendom vill skala bort allt som är stötande [...], korset är en stötesten.

Så faller orden i en krönika av Stefan Swärd i den kristna dagstidningen *Världen idag* (25/2). Swärd beskriver hur korset – tecknet för det yttersta offret såväl som den yttersta lydningen – har osakliggjorts, tömts på innebörder som den moderna människan inte vill kännas vid. Den bokstavlige Guden har för många reducerats till en utsmyckning att bära kring halsen.

Jag tar del av Swärds krönika under en kaffepaus i läsningen av R. R. Renos essälika, fängslade och för invanda synsätt utmanande bok *Return of the Strong Gods: Nationalism, Populism and the Future of the West*. Renos framställning är inte teologisk, utan snarare sociologisk, psykologisk och idéhistorisk. Ämnet den elegant, om också stundom ensidigt, bär fram rör fördrivandet av samhällsociala, i överförda bemärkelser förstådda, gudar ur den västerländska kulturgemenskapen, och det hot mot densamma som denna ostracism representerar. I likhet med hur det sekulära samhället har skytt lojalitet och gemenskap förbunden med den bokstavlige Guden, har de Vi-alstrande föreställningar och formationer Reno karakteriserar med begreppet *Strong Gods* varit utsatta för en försvagnings- och oskadliggörandeprocess. Denna process har bedrivits med sådan systematik, i sådant samförstånd och med sådan uthållighet att samhörighetsform efter samhörighetsform – från äktenskapet till den medborgerliga gemenskapen – idag befinner sig i djup kris.

Snarlika analyser har presenterats upprepade gånger under 1800-, 1900- och 2000-talen, men Reno lyckas – inte minst genom sitt nyckelbegrepp och genom att röra sig bortom vänster och höger – fånga och under knappa 200 sidor behålla läsarens uppmärksamhet. Till framgångsreceptet hör en blandning av analytiskt djup och polemisk udd. Reno väcker händelsevis inslumrade delar av sin publik till liv genom att oväntat sammanföra gestalter ur 1900-talets kulturella och ideologiska galleri med varandra – till exempel gör han Albert Camus och Milton Friedman till bröder i anden (jag ska inte förta aha-effekten genom att avslöja varför). Till behållningen av att läsa Reno – som till vardags är redaktör för tidskriften *First Things* och innehar en PhD i Religious Studies – hör att han bryter upp de periodiseringar av efterkrigstiden som vi har vant oss vid. Han underkänner sålunda helt föreställningen att 1960-talets vänstervåg skulle vara en reaktion mot ett auktoritärt 1950-tal.

Reno definierar Strong Gods som "objects of means, love and devotion, the sources of passion and loyalties that unite societies". Till det som gör människan till människa hör hennes tillhörighet till sammanhang. Med andra människor delade identiteter, traditioner och erkända sanningar utgör omistliga värden för den varelse som redan Aristoteles förklarade vara ett socialt djur. Ett sådant budskap har av lätt insedda skäl större sprängkraft i av atomistisk människosyn genomsyrade samhällen som de nordiska, i särskild hög grad det svenska, än i ett av patriotism och medborgerliga dygder jämförelsevis präglat USA. I den nyutkomna antologin *I konservatismernas tid* skriver redaktör Fredrik Haage att föreställningen, att det skulle finnas för individen bestämmande, identitetsbärande företeelser vilka sätter henne "i samband med längre linjer än hennes livsgärning" går "stick i stäv med svenskt medvetande". Det nutida samhället består sannerligen inte som hos Edmund Burke av de döda, de nu levande och de kommande generationerna.

Att läsa sig igenom Renos på tre kapitel fördelade analys av efterkrigstidens idéliv är inte enbart stimulerande utan också, som antytts, utmanande. För egen del innebar kvällarna i författarens sällskap en resa tillbaka till för mig intellektuellt formativa år, framlevda på 1990-talet i universitetsstaden Uppsala. I den av neoliberalt och konservativt tankegods präglade sociala och intellektuella gemenskap som fanns runt studentföreningen Heimdal tillhörde Friedrich von Hayek, Karl Popper och Milton Friedman idolerna. Deras skrifter var verktyg, eller kanske snarare vapen, med vilka vi gav oss i kast med socialismen och den stora staten. Vi tyckte oss värna *Det öppna samhället* och motverka att Sverige slog in på *Vägen till trälldom*.

Det slår mig under läsningen av Reno hur ohistoriskt vi umgicks med idolerna, vi tog deras tankar för tidlösa. I själva verket var de – givetvis – produkter av den specifika och unika historiska kontext som utgjordes av den totalitära tidsåldern. Vår krets var en del av vad Reno träffsäkert gestaltar som anti-imperativens era. Med detta uttryck avses efterkrigstidens tendens att låta det politiska livet styras av negationer. 68-vänstern var anti-imperialistisk och anti-kapitalistisk. Den politiska korrektheten är anti-rasistiskt och anti-patriarkalisk. Vi var anti-socialistiska och anti-etatistiska.

Som en historiskt bildad kristen person är Reno självfallet medveten om att de samhällseliga gudarna inte bara har en plus- utan också en minussida. De totalitära staterna tolkas i den humanistiska forskningen inte sällan som politiska religioner, vilka uppstår som reaktioner på vakuum skapade under sekulariseringsprocessen. Han är emellertid av övertygelsen att det bästa botemedlet mot falska, onda samhällsgudar utgörs av goda diton: "The perverse gods of blood, soil and identity cannot be overcome with the open society therapies."

I Renos läsning har Popper, Hayek och Friedman fungerat som ett triumvirat inte bara *mot* socialismens faror utan också varit verksamt *för* samhällsupplösning. Till författarens retoriska figurer hör "Efterkrigstidens koncensus". Höger och vänster har

väsentligen varit överens. Högerns program var under post-1945-eran ekonomisk frihet, vänsterns social och kulturell. Efter 1968 närmade sig högern vänsterns idéer, efter 1989 tvingades vänstern ta till sig högerns. I fokus för båda politiska blocken har kampen mot auktoriteter stått. Detta har satt djupgående spår i samhällsinstitutioner som familjer, universitet och kyrkor, likväl som det har präglat vår offentliga livsmiljö genom antiestetisk och antihistorisk arkitektur. Katoliken Reno ser väsentligen samma krafter verksamma i såväl protestantisk som katolsk konfession. Han markerar, i likhet med Swärd, mot en humanisering av kristendomen som tar sig socio-politiska uttryck och förvärldsligar det andliga livet. Andra Vatikankonciliet framstår som ett typiskt efterkrigsfenomen.

De förfärande erfarenheter som gjordes under nationalsocialismen och marxism-leninismen har enligt Reno paralyserat oss. Vi ser marscherande stormtrupper i ögonvrån så snart behovet av identitetsbärande gemenskaper förs på tal. Bakom varje knätofs ett hakkors, som någon en gång ironiskt formulerade tendensen i tidskriften *Smedjan*. Detta samhällspsykologiska tillstånd kan också avläsas i patologiseringen av idéer, värderingar och synsätt som synes hota det öppna och i alla meningar diversifierade samhället – vår vokabulär är rik på ord som xenofobi, islamofobi och homofobi.

Reno försöker få oss att inse att 2020-talets utmaningar inte är desamma som 1940-talets: "Our problems are the opposite of those faced by men who went to war to defeat Hitler". Det är inte totalitarismens falska gudar, utan avsaknaden av samhällseliga gudar, som är vår tids stora problem. Hotet består inte av Staten som monster, utan av fenomen som tribalisering, skilsmäsoepidemi och historie- och rotlöshet. Vi borde sluta ägna oss åt paniska föreställningar om 1930-talets återkomst och se till verkliga utmaningar som det sociala kontraktets upplösning, den tilltagande klyftan mellan elit och folk samt den nihilistiska självskhetens grasserande. Vi lider brist på ett effektivt kitt mellan en människa och en annan, på föreställningar och fenomen som gör många till *Ett*. Vägen framåt finner vi i historien. Det goda samhället, framhåller Reno, har genom årtusenden byggts kring gemenskaper som kommit både ovanifrån *och* underifrån, såsom nationen respektive familjen. Både nationen och familjen erbjuder oss det vi enligt Reno saknar allra mest – ett hem.

Den sista fjärdedelen av Renos bok handlar om det möjligheternas fönster som öppnar sig när det gudlösa samhället har segrat ihjäl sig och därmed orsakat sitt eget fall. Att vi befinner oss i en brytningstid kan uttryckas på många sätt. I den ovan omnämnda antologin, *i Konservatismernas tid*, skriver tidskriften *Axess* chefredaktör PJ Anders Linder att den era är förbi då 1989 års idéer tycktes vara ohotade. Historien tog inte slut, liberalismens tusenårsrike blev i likhet med så många av dess föregångare kortlivat. Reno hämtar argument för de starka gudarnas återkomst inte bara i de kriser som gemenskapernas upplösning har försatt samhället i, och hos klassiska sociologer som Émile Durkheim, utan också i vanliga människors medvetande. Vi *vill inte* leva i ett

samhälle som är en abstraktion av otaliga av varandra oberoende jag. Vi längtar efter sammanhangens pånyttfödelse, efter *The miracle of a we*.

Johan Sundeen er docent i idé- och lärdomshistoria ved universitetet i Borås